

УДК 811.161.2'373.23(477.82)

## АСОЦІАТИВНИЙ СЛОВНИК ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН

**Нестерчук Оксана Григорівна,**  
к.філол.наук, старший викладач  
Східноєвропейський національний  
університет ім. Лесі Українки  
м. Луцьк, Україна  
nester-oks@ukr.net

Анкетування зі словами-стимулами, що представляють найпоширеніші православні особові імена, було роздано студентам луцьких університетів. Отримані реакції учнів на ці подразники групуються так: спочатку перераховані кровні родичі, носії імені, потім імена некровних родичів та знайомих, згодом додані імена відомих осіб, а також імена викладачів чи учнів

Реакції учнів можна проаналізувати на популярність чоловічих і жіночих імен та їх варіанти на початку 21 століття, визначити, хто став їх кумиром, якими акторами та співаками милуються, читають, які фільми та телесеріали залишилися в пам'яті на довгі роки, без якого русизму вони ще не можуть обійтися, що хвилює і що викликає негативну реакцію.

Запропонований словник – це невелике вікно у внутрішній світ луцьких студентів.

**Ключові слова:** асоціації, експеримент, анкетування, слово-стимул, слово-реакція.

Як відомо, у мові кожне слово існує не окремо, а в поєднанні з іншими за певними нормами, насамперед морфологічними та синтаксичними, як також і лексичними. Але для людського спілкування цього замало: мусить бути ще безпосередній зв'язок між мовою і мисленням, бо ж саме тоді розкривається внутрішній світ слова та його численні взаємозв'язки з іншими лексемами, без яких нам було б просто важко зрозуміти один одного, найтонші нюанси думки залишалися б поза свідомістю, нас не захоплювало б красне письменство, публіцистика не збуджувала б, словесні натяки лишалися б пустодзвоном, а гумор був би недоступний й анекдоти не смішили б, тобто без таких асоціацій

не було б повнокровного зв'язку людини одна з одною та з навколишнім життям.

В одинадцятитомному Словнику української мови подано одне зі значень терміна *асоціація* – це «зв'язок між окремими нервово-психічними актами – уявленнями, думками, почуттями, внаслідок якого одне уявлення, почуття і т.ін. викликає інше» [4 I, с. 67], пор. ще: «Асоціація – відображення в свідомості зв'язків пізнавальних феноменів, коли уява про одне викликає появу думки про інше. <.> Аналіз асоціацій співбесідника дозволяє глибше зрозуміти хід його думок» [1, с. 24]. Саме таким асоціаціям багато уваги приділяють насамперед психологи, свій вклад роблять і мовознавці та літератори, а досконале користування виявляють журналісти і майстри красного письменства.

Одною з перших в україністиці була лексикографічна праця, прихильно зустрінута громадськістю, – «Словник асоціативних норм української мови» Н. Бутенко [2], де уміщені 133 слова-стимули та студентські реакції на них (час – 1974–1975 рр., місце – Львів та його виші). Серед стимулів подані слова трьох частин мови: іменники – *дівчина, жінка, чоловік, громадянин* та ін., серед яких конкретні предмети (*стіл, хата, берег, дорога*) і абстрактні назви (*лють, здоров'я, радість*); прикметники, переважно якісні, – *солодкий, червоний, твердий, високий, повільний*; дієслова – *любити, чекати, жадати, дивитися* та ін.

Асоціації виникають не тільки на стимули-апелятиви, а й на оніми – кожного з нас можна перевірити на таких стимулах: *Адам, Марія, Київ, Сибір, Сталін, Гітлер, Росія* і т.д. Повні офіційні власні особові імена, особливо найпопулярніші в певний історичний період, належать багатьом особам і не ідентифікують свого носія (винятки становлять малопоширені рідкісні найменування – *Софроній, Єпистинія* та ін.). Для конкретизації кожного індивідуума найчастіше використовують варіанти імен, зокрема з т. зв. ідентифікувальними суфіксами або індивідуальними усіченнями повних імен. Однак буває, що й офіційне ім'я стає рідкісним у якомусь колективі, де переважають варіанти, тому воно теж ідентифікує особу (це насамперед стосується зверхників, священників, поважних членів колективу, старійшин та

ін.). У такому середовищі досить часто з групи осіб, найменованих навіть одним і тим самим ім'ям, безпомилково виділяють конкретних носіїв – *Михаїла, Михайла, Михалка, Михайлика, Михлика, Мишка, Миську, Мейшика, Мехалья, Мишенду, Мішу, Мішку* та ін. Почувши такий варіант, в уявленні постає певна особа. Так і виникають асоціації, пов'язані з іменами: то відомий письменник, а то політичний діяч чи популярна особа, модний співак чи артист, а найпершими «постають» близькі родичі або сусіди чи знайомі. Однак деякі імена набувають узагальнення – як, наприклад, біблійні *Іуда, Ірод, Каїн, Хам*, – тоді й реакції на них будуть однакові в багатьох інформантів.

Власне ім'я внаслідок асоціацій може «створити» не тільки образ якоїсь певної особи, а й подати різні матеріальні й нематеріальні «картинки», що пов'язані між собою, пор.: ім'я-стимул *Василь* викликало такі реакції: *свято, старий новий рік, Щедрий вечір, Маланка, зірка, щедрівка, щедрувальники, посівальники, перебиранці, «льон по коліна», «щоб вашим діткам голова не боліла»* і т.д., бо саме 14 січня відзначають День пам'яті святителя Василя Великого разом з Новим роком (т. зв. «старим», бо за юліанським календарем), а в передвечір молодь щедрює і маланкує, а другодня з самого ранечку від хати до хати вже бігають посівальники з побажаннями наступного хорошого урожаю та здоров'я всім членам родини. Крім цього, у кожного серед родичів є чимало *Василів*, як і однойменних письменників, державотворців чи просто публічних людей...

Часто трапляється і навпаки: якийсь апелятив-стимул асоціюється з онімом, зокрема з власним особовим ім'ям, пор. приклади зі словника Н. Бутенко: *гарний (а) > Василь, Володимир, Уляна; дівчина > Катря, Лена, Надя, Олена, Тоня; доктор > Антон, Віра, Миша, Надія; повільний > Галина Іванівна, Муся, Саня, Саша, Степан* і т.д.

Минулого року був опублікований наш «Асоціативний словник власних особових імен» [4], у якому вміщені асоціації, зібрані анкетним методом; вік респондентів 16–25 років (це переважно студенти різних факультетів луцьких вишів), які народжені у Волинській та Рівненській, частково у Львівській

областях (північно-західний регіон України). Так опрацьовано майже п'ятсот анкет.

Якщо Н. Бутенко, авторка згаданого вище словника асоціацій, під час свого експерименту ставила вимогу «не пропускайте слів» [3, с. 11], то у нашому експерименті пропонувалося записувати лише ті реакції, які виникали у перші секунди після ознайомлення зі стимулом, не «вимучуючи» потрібні відповіді, тому словникова стаття містить набагато менше реакцій, ніж кількість студентів, що взяли участь в експерименті. Виявилось, що найбільше реакцій отримано на повні офіційні імена, значно менше на їхні варіанти, оскільки не всі вони були широкоживаними. Зауважимо, що наведені варіанти відбивають сучасне мовлення нашої молоді, рідше мовлення діалектоносіїв, через що серед іншомовних запозичень переважають росіізми, а отримані реакції свідчать, наскільки мовлення наших молодих людей уже зросійщене і як їм важко відмовитися від суржику.

Для слів-стимулів обрані православні особові імена: 82 повних чоловічих і 54 жіночих (використано також декілька поширених офіційних імен, які відсутні у православних святцях, напр., *Ярослава, Жанна*). Біля кожного такого імені були ще запропоновані від 2–5 до 14 варіантів (загальна кількість чоловічих імен 550, жіночих – 396): *Григорій – Григір, Ригор, Григорко, Григорчик, Григорунь, Гриць, Грицик, Грицьо, Грицько, Гринь, Гриша, Гришка, Гришуха; Надія – Надєжда, Надя, Надька, Надьочка, Надьоха, Надюха, Надюша.*

Студентські реакції згруповані таким чином: спершу перераховані кровні родичі, носії цього імені (*мати, батько, брат, сестра, бабуся* і т.д.; серед такого ряду трапляється і вказівка *я*), далі найменування некровних родичів та знайомих (*невістка, зять, сусід, колишній однокласник, хлопець із сусіднього села* та ін.), опісля подані прізвища відомих носіїв цього імені (*Хмельницький, Шевченко, Винниченко, Лук'яненко, Чорновіл, Кравчук, Стус*), а також прізвища викладачів чи студентів; завершується цей ряд апелятивами-неістотами (*бесіда, браслет, магазин, школа, яблуко*). Зазначимо, що ці останні реакції для читачів словника у багатьох випадках будуть незрозумілі своїми

асоціативними зв'язками зі словами-стимулами, тому правильно пояснити їх змогли б лише самі учасники експерименту, але таке тлумачення не було передбачено умовами анкетування.

Ось приклади двох словникових статей (після однакових слів-реакцій, виявлених у різних інформантів, указана їхня кількість).

**Віктор** – брат; брат мами; тато (5); батько; сусід (2); дядько (10); дідусь; кум; друг (3); односельчанин; однокласник (4); одногрупник (2); знайомий мами; директор школи (2); вчитель (2); викладач (2); староста (4); репетитор; сільський чоловік; гарний спікер; президент; мер; юрист; бізнесмен; підприємець; футболіст; електрик; тренер; піцейола; хлопець сестри; старший чоловік; переможець (4); перемога (5); герой; шляхтич (2); актор; Гюго (4); Тіхан (прізвище); Білан; Бронюк (співак) (5); Вербицький; Павлович; Павлік (18); Петрович; Юрчук; Ющенко; Янукович (6); Цой (10); Федорович; Феодосійович; Феодосійович (Давидюк); Данилович; Вітя; Лопачук (2); Зенц; Рибарчук; Тимошенко; Давидюк (4); Бурчик; Чанов, Некрасов; Кузик; веселий; чесний; повний; перемога; пробито вуха; математика; строгість; революція; риба; вітер; обличчя.

**Богдана** – я (7); сестра (5); подруга (7); сусідка (6); знайома (7); племінниця; подруга дитинства; подруга дочки; дівчина (2); вчителька; колега; перукар; староста класу; музичний керівник; художниця; продавець молока; однокласниця (9); однокласниця сестри; однокурсниця (5); одногрупниця (11); колишня одногрупниця (3); мамина одногрупниця; Бог; Богом дана (12); Макарчук (4); Романюк; Бодя; Матіяш; Віхоть (2); Боб; Круць; Стельмах; Кочулаб; Леонідівна, повна жінка (2); Денискевич; Брухлей; красиве ім'я; іде до мети; велика; автобус; церква; маленька школа; гурток; колоквіум; концерт; промінь; дружба; школа; карусель; економіка.

Відповіді переконують, що сучасні студенти здебільшого добре знають не тільки українську історію та літературу (Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Мазепа, Грушевський, Сковорода, Котляревський, Шевченко, Франко, Леся Українка, Ліна Костенко), а й світову (Рамзес, Клеопатра, Гомер, Марк Антоній, Шекспір, Міцкевич, Гюго, Толстой), шанують не тільки кровних і

некровних родичів, а й відомих діячів культури, чії досягнення загальноновизнані (*Леонардо да Вінчі, Куїнджі, Лисенко, Козловський, Вакарчук*).

Відрядно, що сучасні студенти правильно виділяють російські (*Артём, Галіна, Єлизавета, Свєта, Маша, Машка, Міша, Любаша, Павлуша, Саша*), польські (*Владзьо, Геньо, Юзік*) чи західноєвропейські (*Анжела, Артур, Габрієлла, Максиміліан, Сабіна і Сабріна*) варіанти імен, але все-таки бажають уживати власне українські (*Ганнуся, Дмитрик, Марієчка, Петрусь, Оксаниця*).

Про «волинський» слід свідчать, наприклад, такі реакції: назви міст і селищ Волинської області – *Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Ківерці, Горохів, Ратне*, а також сільські населені пункти – *Більськ, Бужани, Великий Омеляник, Воля-Любитівська, Грудки, Дачне, Дідичі, Колодяжне, Копачівка, Котуш, Любохини, Олика, Підбороччя, Світязь, Сильне, Сирники, Славне, Текля, Торчин, Хворостів* та ін.; імена волинських письменників – *Леся Українка, В. Гей, В. Слпчук, В. Лис, В. Штинько, Н. Гуменюк*; відомі люди краю – *Михайл, митрополит Волинський і Луцький; Данильчук, депутат Луцької ради; Валіхновський, пластичний хірург* і т. д. Порівняйте інші реакції на імена-стимули, що могли виникнути лише в студентському середовищі: *Ярослав > Омельковець* (викладач біологічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, що у Луцьку), *Орися > Франківна* (працівниця університетської бібліотеки), *Андрій > Полетило* (математичний факультет), назвемо декількох викладачів філологічного факультету: *Феодосійович > Давидюк, Богдан > Світлана Калениківна, Галіна > Яструбецька, Ірина > Петрівна Левчук, Олена > Олександрівна Маланій, Ольга > Яблонська*, пор. ще *Тетяна* (інші стимули – *Тетянка, Таня, Таньоха, Танюша*) > реакція *Бокотюк* (прізвище студентки-активістки).

Повністю зберігаємо орфографію та слововживання відповідей: *русизм* і *росіїзм, папуга* і *попугай, гінець* і *гонєць, газдиня* і *газдиня, ганок*; російські слова подані без перекладу (на жаль, їх ще не можуть позбутися студенти) і залишаємо помилки в українських словах (лише незначну частину студентів-філологів було залучено до експерименту): *наглість, позор, замісник*

*директора, дєдова, лодка, кудрі, самогонщиця, школьниця, отаманша, говорушка, маленька вредіна* та багато інших, пор. такі ненормативні словосполучення: *даюча життя; Кучерявого перша любов; похила жінка* (мовиться про вік); *сусідка на дачі; катюша* ‘машина для ведення бою’, *керівник класний* і т.д. Досить поширені римовані реакції до слів-стимулів, як це бачимо в дитячих дражнилках: *Зеник – вареник; Йванчик – диванчик, бананчик; Ілляш – біляш, гуляш, лаваш, ляц; Яшка – монашка, чашка, кашка, чебурашка, пляшка* і т.д.

Отож, зафіксовані студентські реакції можна проаналізувати щодо популярності чоловічих і жіночих імен та їхніх варіантів на початку ХХІ століття, установити, хто став їхнім кумиром, якими акторами та співаками захоплюються, що читають, які кінофільми та телесеріали залишилися в пам’яті на довгі роки, без яких російзмів вони ще не можуть обійтися, що їх хвилює, а що викликає відразу. Такі відповіді показують і рівень грамотності молодих людей.

Пропонований словник – це маленьке віконечко у внутрішній світ нашого луцького студентства.

### **Список літератури**

1. Бродовська В. Й., Грушевський В. С., Патрик І. П. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів. – Київ, 2007. – 512 с.
2. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів : Вища школа, 1979. – 120 с.
3. Нестерчук О. Г. Асоціативний словник власних особових імен. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2019.
4. Словник української мови : в 11 т. – Київ: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1. – С. 64

*Oksana Nesterchuk*

[nester-oks@ukr.net](mailto:nester-oks@ukr.net)

*Lesya Ukrainka Eastern European National University*

*Prospekt Voli, 13*

*43025 Lutsk*

*UKRAINE*